

Sopron, „a leghűségesebb város” – „Burgenland természetes fővárosa”, a magyar-osztrák kapcsolatok sok évtized óta élő ellentétpárja. Oly annyira, hogy az 1991-ben megjelent egyik osztrák középiskolai történelem tankönyv még mindig a város „elrablásaként” aposztrofálta az 1921-es népszavazás eredményét.²

Mióta 1919 nyarán a nagyhatalmak a saint-germaini békeszerződésben, az osztrák béke delegációt vezető Karl Renner kancellár hirtelen ötletének helyt adva, jóváhagyták a nyugat-magyarországi területek átadását az újszülött Osztrák Köztársaságnak, Sopron birtoklásának vágya mélyen beleívódott az osztrák köztudatba, mi több a közjogba, hiszen az 1921 januárjában elfogadott szövetségi alkotmány Sopront tartományi fővárosként kodifikálta.³ A város már kész tényként kezelt automatikus átadását a magyar diplomácia erőfeszítései, Olaszország támogatásával, egy ideig sikeresen megakadályozták, mígnem 1921-ben az ún. velencei jegyzőkönyv a Sopronban és környékén tartandó népszavazás eredményétől tette függővé a békeszerződés rendelkezésének végrehajtását. Az eredmény ismert: a lakosság többsége Magyarország mellett döntött.⁴ A területért a fegyveres harcot is vállaló magyar szabadcsapatok akciója és a népszavazás kimenetele viszont mély nyomokat hagyott a keresztségben Burgenland nevet kapott új tartomány formálódó politikai elitjében. Keserőségüket érthetővé tette, hogy Sopron nélkül az elcsatolt területek ebben az időben aligha jelentettek többet, mint egy fej nélküli torzót, amelynek mindennapi életét csak nagy nehézségek árán lehetett megszervezni.

Jelentősen motiválta a helyzetet, hogy a formálódó tartományi öngazgatásban az osztrák szociáldemokrácia képviselőiben több olyan soproni és környékbeli politikus (Ludwig Leser, Ignaz Till, Adolf Berczeller) kapott helyet, akiknek pályakezdése szorosán összefonódott a Magyar Tanácsköztársaság eseményeivel és azt követően menekülésre vagy emigrációra kényszerültek.

¹ A közlemény az OTKA K 78003 számú kutatási programja keretében készült.

* A közlemény az OTKA K 78003 számú kutatási programja keretében készült.

² Idézi *Gecsényi Lajos*: A magyar történelem az osztrák gimnáziumi tankönyvekben. Kísérlet egy létező probléma megvilágítására. In: *Hogyan tovább?* (Győr) 1991/4. 2–3.

³ *Widder, Roland*: Das Burgenland als Grenzerfahrung. Zur Identität einer Peripherie. In: Kriechbaumer, Robert (Hrsg.): *Liebe auf den zweiten Blick*. Wien–Köln–Weimar, 63–96. (=Widder 1998.), 85. 1926-ban, amikor már régen nyilvánvaló volt, hogy Sopron Magyarország része maradt, Burgenland tartományi alkotmánya Kismartont még mindig csak a tartományi kormány székhelyeként, és nem tartományi fővárosként, nevesítette. Erre csak 1981 szeptemberében került sor.

⁴ A nyugat-magyarországi területek elcsatolásával foglalkozó munkák közül ajánljuk *Soós Katalin*: *Burgenland az európai politikában (1918–1921)* Budapest, 1971 c. kötetét és *Botlik József*: *Nyugat-Magyarország sorsa 1918–1921*. Budapest, 2008. c. könyvét, továbbá *Tóth Imre* tanulmányát a folyóirat jelen számában.

Leser, aki már a polgári demokratikus forradalom idején elkötelezte magát a német autonómia mellett, 1919 márciusában lajtaújfalu küldöttként a járási és a Sopron megyei tanács tagja, majd a nyugat-magyarországi német önkormányzati tanács elnöke, a Tanácsok Országos Gyűlésének küldötte lett és megválasztották a Szövetséges Intéző Bizottság tagjává is.⁵ Számos népgyűlés szónokaként a proletárdiktatúra ismert helyi vezetőjének számított, aki több ízben is állást foglalt Sopron Magyarországhoz tartozása mellett.⁶ A forradalom bukását követően a Peidl kormány idején még néhány napig hivatalban maradt, de a rendőrség tanácsköztársasági tevékenysége miatt hamarosan letartóztatta és egy évig Sopronkőhidán raboskodott, ahonnan súlyos betegen szabadult.⁷ Burgenland létrejöttétől kezdve a tartományi politika meghatározó személyisége, kitűnő szónok, 1922–1934 között tartományi főnökhelyettes. A csornai születésű Till Ignác szociáldemokrata párttag a nezsideri járás politikai megbízottjaként működött, 1919 augusztusában ment Bécsbe, onnan pedig Burgenlandba. 1923–1934 között a tartományi kormány tagja.⁸ Berczeller korábban a soproni munkásbiztosító pénztár tisztviselőjeként dolgozott, majd a fehér különítményesek által meggyilkolt Kellner Sándor népbiztos helyettese lett. Az elsők között ment emigrációba, ahol az új tartományban megszervezte a munkásbiztosító pénztárt, alelnöke lett a munkáskamarának.⁹ Ők voltak azok, akik Sopron elvesztését az ellenforradalmi katonai diktatúrának tekintett Horthy rendszer mesterkedéseként élték meg¹⁰ és a helyi közéletben – részben a Bécsben szerveződött Ödenburger Heimatdienst¹¹ tagjaiként – lényegében a náci megszállás bekövetkeztéig Sopron megszerzésének gondolatát különös képen

⁵ *Környei Attila*: A forradalmak vázlatos soproni eseménynaptára 1919. Soproni Szemle 23. (1969), (=Környei 1969.) 81–82.

⁶ *Fogarassy László*: A soproni népszavazás. Soproni Szemle 25. (1971), 335–347, itt: 335.; Környei 1969. 82.

⁷ Miután a Soproni királyi törvényszék iratai jó részt elpusztultak nem ismerjük az ellene emelt vádat és azt sem tudjuk, hogy milyen ítélet született az ügyében. A róla szóló szakirodalomban felbukkan olyan adat, mely szerint hazaárulás vádjával ítélték el és megszökött a köhida börtönből. V.ö. *Feymann, Walter*: Das Deutschnationale im politischen Denken Ludwig Lesers. In: Forscher – Gestalter – Vermittler. Festschrift Gerald Schlag. Hg. Wolfgang Gürtler – Gerhard J. Winkler. Eisenstadt, 2001. 87–106, itt: 92. (=Feymann 2001.) Köszönöm *Fiziker Róbert* kollégámnak, hogy a tanulmányra felhívta a figyelmemet.

⁸ *Schlag, Gerald*: Um Freiheit und Brot. Die Arbeiterbewegung von ihren Anfängen im westungarischen Raum bis zu ihrer Verbannung in die Illegalität. In: Aufbruch an der Grenze. Die Arbeiterbewegung von ihren Anfängen im westungarischen Raum bis zum 100-Jahre-Jubiläum der Sozialistischen Partei Österreichs Eisenstadt, 1989. 9–94. (=Aufbruch an der Grenze 1989.), 43.

⁹ A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 6/A kötet. Szerk.: Erényi Tibor – Mucsi Ferenc, et. al. Budapest, 1959. 350. A Soproni Vörös Újság cikke a nyugat-magyarországi németek önkormányzatáról. 1919. április 30.

¹⁰ Nem érdektelen ebből a szempontból a szocialista *Hans Bögl* (a szociáldemokrata párt tartományi szervezetének egyik vezetője, 1964-ben az első szocialista tartományfőnök) 1974-ben megjelent könyve (Burgenland. Ein Bericht zur Zeitgeschichte. Wien, 1974.), amely a legsötétebb „rémrendszernek” minősítette Magyarországot a két világháború közötti időben.

¹¹ A Heimatdienst vezetői a soproni születésű Dr. Alfred Walheim bécsi középiskolai tanár, későbbi burgenlandi tartományfőnök (1923–1924, 1931–1934; a Győrben érettségizett Josef Rauhofer jogász, későbbi burgenlandi tartományfőnök (1924–1928) és Ludwig Leser voltak.

ébre tartották. Ezzel akarva-akaratlanul azonosultak a nagy-német gondolattal, ami a németiség által lakott európai területek egyesítését tűzte zászlajára.¹²

Így történhetett, hogy 1938. október 15-én ugyan Burgenlandot megszüntették a birodalmi hatóságok, területét felosztották Steiermark és az újonnan létrehozott Nieder-Donau Gau (a korábbi Alsó-Ausztria tartomány) között, ám ez nem akadályozta meg Bécs náci vezetőjét, Hugo Juryt, hogy 1940/41-ben ne támogassa a nagy-német gondolat jegyében Sopronért síkra szálló nacionalistákat.¹³ Az akció azonban úgymond nem volt időszerű a szövetséges Magyarországgal szemben, így hamarosan elenyészett.

Gyökeresen megváltozott a helyzet 1945 tavaszán, amikor a szovjet hadsereg egységei Béccsel egy időben az egykori Burgenland területét is megszállták és megkezdődött a helyi demokratikus közélet helyreállítása. Az ideiglenes szövetségi kormány számára is néhány hét múltán nyomatékos kérdésként merült fel a tartomány felosztásának fenntartása vagy önállóságának visszaállítása. A kormány, maga Karl Renner kancellár is, a befolyásos alsó-ausztriai politikusi lobby nyomására, kezdetben a status quo megőrzése mellett foglalt állást, ezt rögzítették az ideiglenes alkotmányban is. A döntés homályos indokai között – igaz utólag – felbukkant az az érvelés, nagy valószínűséggel a burgenlandiak elijesztéseként, hogy a tartomány visszaállítása esetén Magyarország esetleg igényt támasztana egykori területére, és ebben élvezné a szovjet kormány támogatását.¹⁴ Az a tény azonban, hogy 1945 májusában az új magyar honvédség katonái szovjet alárendeltségben Burgenland területén állomásoztak semmiféle relevanciával nem bírt a vélt magyar területi igényeket illetően.¹⁵

Az országos politikától függetlenül a helyi politikai életbe visszatérő szociáldemokraták, akik lándzsát törtek a tartomány visszaállítása mellett, ezt azonnal összekötötték Sopron megszerzésének a gondolatával. Ezt tartalmazta már az a memorandum is, melyet a Szociáldemokrata Párt két tartományi képviselője május végén adott át Adolf Schärf alkancellárnak, a párt elnökének.¹⁶

¹² A szocialisták nagy-német szellemiségéről v.ö. Feymann 2001. 90.

¹³ Widder 1998. 85.

¹⁴ Renner erről az ideiglenes kormány 1945. augusztus 7-i ülésén beszélt, ahol még azt is szóba hozta, hogy budapesti hírek szerint a magyar kormány az ország felvételét akarja kérni a Szovjetunióba. Protokolle des Kabinettsrates der Provisorischen Regierung Karl Renner 1945 Bd. 2. 17. Juli 1945 – bis 5. Sept. 1945. Hg. Gertrude Engerle-Burcel. Wien, 1999. (=Protokolle des Kabinettrates 1999.) 218.

¹⁵ Ez az összefüggés sajátos módon csak az osztrák történeti irodalomban merül fel, *Rauchensteiner, Manfred*: Der Sonderfall. Die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955. Wien, 1985. (=Rauchensteiner 1985.) 83. és *Tuma, Renate*: Das Problem der territorialen Integrität Österreichs 1945–1947. Unter besonderer Berücksichtigung der Grenzziehung gegenüber Deutschland, der Tschechoslowakei und Ungarn. Wien, 1995. (=Tuma 1995.) 66–67. monográfiáiban. A két hadosztály közül a 6. hadosztály Dél-Burgenlandban a 3. Ukrán Front 27. hadseregének állományában április 24. és május 13. között kisegítő feladatot látott el. Az 1. hadosztály csapatai ugyanebben az időben viszont Wiener Neustadt környékén állomásoztak. V.ö. *Mucs Sándor*: A Magyar Néphadsereg megszervezése és fejlődése 1945–1948. Budapest, 1963. 70., 72.

¹⁶ *Ernst, August*: Zur Wiedererrichtung des Burgenlandes im Jahre 1945 In: Burgenländische Heimatblätter, 30. (1968) 3. (=August 1968.) 105–122, itt: 110–111. Schärf a felvetésre azt válaszolta, hogy Sopron minden bizonnyal Magyarország része marad és ezt a szovjet kormány is támogatja.

Röviddel ezt követően Franz Zimmermann kismartoni újságíró, történész,¹⁷ a nagy-német gondolat híve, aláírásgyűjtést indított már nem is a soproni kérdésről, hanem az ún. Ost-Burgenland, azaz a Rába vonaláig terjedő terület megszerzéséért. Zimmermann, aki hónapokkal később a tartományi kormány sajtóreferense lett, történelmi, népességi és gazdasági adatokra hivatkozó beadványok tömegével kezdte bombázni a minisztériumokat és a politikusokat. Akcióit Norbert Bischoff, a kancellár külügyi tanácsadója (a későbbi években moszkvai nagykövét) ismételtlen azzal hátrította el, hogy később térnek vissza a memorandumokra.¹⁸ Kétségtelen, hogy a gondolatai visszhangra találtak távolabbi vidékeken is. A III. Ukrán Front Politikai osztálya a grazi lakosság hangulatáról készített beszámolójában arról számolt be, hogy elterjedt vélemény szerint Sopront Ausztriához kell csatolni.¹⁹

A szövetségi kormány ülésén először 1945. július 17-én került szóba Sopron, amikor a néppárti Ferdinand Nagl igazságügyi államtitkár felvetette, hogy a potsdami konferencián tárgyaló „nagyoknak” hívják fel a figyelmét a dél-tiroli és a soproni kérdésre.²⁰ A következő hetekben a téma mind gyakrabban merült fel a helyi politikai kommunikációban. Augusztus 5-én a dachau koncentrációs táborból hazatért Ignaz Till javaslatára a szociáldemokraták kismartoni konferenciája határozatban foglalt állást Sopron megszerzéséről: „...a burgenlandi szocialisták azt követelik, hogy azt a területet, melyet a saint-germaini békeszerződés szerint az Osztrák Köztársaságnak ítéltek, ám a fasiszták csaló szavazása, Sopronban, elragadott, birtokba vehessék.”²¹ Egy nappal később Renner kancellár, minden bizonnyal ügyis, mint az 1919-es békeszerződés meghatározó személyisége, elérkezettnek látta az időt, hogy a TASSZ szovjet hírugynökségnek adott nyilatkozatában, a tudósító kérdésére, kifejtse: „nincs más óhajunk, mint a saint-germaini béke visszaállítása, ami Sopront Ausztriának adta.”²² Tette mindezt úgy, hogy ismernie kellett a háború utáni Ausztriáról szóló, 1943. november elsején elfogadott, moszkvai nyilatkozatot, amelyben a három szövetséges hatalom külügyminiszterei rögzítették, hogy az ország

¹⁷ [de.wikipedia.org/wiki/Fritz_Zimmermann_\(Jurist\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Fritz_Zimmermann_(Jurist)). Zimmermann (1905–1993) 1965-ig volt tartományi sajtóreferens, amikor az ismételt magyar tiltakozások hatására leváltották. Publikációiban évtizedeken át újra és újra visszatért Ausztria területi követeléseire, támadta Magyarországot.

¹⁸ Zimmermann akcióiról Tuma 1995. 74–75. és legújabbban említi *Rathkolb, Oliver: Die österreichische „Ostpolitik“ gegenüber Ungarn* In: *Österreich und Ungarn im Kalten Krieg*. Hg.: István Majoros – Zoltán Maruzsa – Oliver Rathkolb. Wien – Budapest, 2010) 211–212.

¹⁹ *Sowjetische Politik in Österreich 1945–1955. Dokumente aus russischen Archiven*. Hg.: Wolfgang Mueller – Arnold Suppan – Norman M. Naimark – Gennadij Bordjugov. Wien, 2005. 167. No. 17. 1945. június 21.

²⁰ *Protokolle des Kabinettsrates 1999*. 12.

²¹ *Sinowatz, Fred: Die Wiederentstehung des Burgenlandes und der Aufstieg der Sozialdemokratie zur Führungspartei*. In: *Aufbruch an der Grenze 1985*. (=Sinowatz 1989.) 109–110.

²² Idézi Tuma 1995. 71. Renner 1919-es reminensziájára v.ö. *Stourzh, Gerald: Um Einheit und Freiheit. Staatsvertrag, Neutralität und das Ende der Ost-West-Besetzung Österreichs 1945–1955*. 5. Auflage. Wien, 2005. (=Stourzh 2005.) 39.

önállóságát az 1938 márciusa előtti határok között kell helyre állítani.²³ Másnap a kabinet ülésén Renner tovább ment ennél és kijelentette: Burgenland kérdése Sopron kérdése, ám az ottaniaknak kellene Sopron felé nyitni, a lakosság beállítottságát szondázni, rölapokat osztogatni, agitációs platformot teremteni.²⁴ Szavai vélhetően egy újabb népszavazás lehetőségének felmérését sugallták, összefüggésben azzal, hogy tanácsadója, az egyik legtapasztaltabb osztrák diplomata Norbert Bischoff már egy hónappal korábban szakértői véleményt készített a kancellár számára a lehetséges osztrák területi követelésekről. Ebben nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a döntések kizárólag az érintett területek lakosságának demokratikus akarathatározása alapján szülehetnek. Bischoff, aki egyenként kitért Dél-Tirol, a csehországi területek, a német Berchtesgaden és Sopron problémájára, utóbbi vonatkozásában óvott az 1921-es népszavazás megkérdőjelezésétől, miután Karintiában 1920-ban ugyancsak népszavazás döntött az Ausztriánál maradásról.²⁵ Renner javaslatára Johann Koplenig kommunista államtitkár reflektált. Elismerte, hogy ők is örülnének, ha Sopron Burgenlandhoz kerülne, és nem ellenzik a kérdésnek a béketárgyalásokon történő felvetését, ám óvott egy politikai mozgalom elindításától. Felhívta a figyelmet arra, hogy egy soproni akcióra Magyarország a gazdasági kapcsolatok blokkolásával válaszolna, miközben Ausztria erősen rá van utalva az ottani élelmiszerszállításokra. Úgy vélte, és alapjában véve mindvégig ez maradt az osztrák kommunisták álláspontja, hogy Sopron ügyéről a kétoldalú kapcsolatok rendezése után közvetlenül kellene tárgyalni a demokratikus magyar kormánnyal.²⁶

1945. augusztus 29-én végül megszületett a politikai döntés Burgenland önállóságának visszaállításáról. Az ideiglenes tartományi kormány vezetője Renner kifejezett kívánságára az emigrációból hazatért Ludwig Leser, a Sopronért folytatott küzdelem fanatikusa lett.²⁷ Az ő vezetésével hirdették ki október elsején immár jogilag is a régi-új tartomány létrejöttét. Minden bizonnyal nem véletlenül használta ki ezt az alkalmat a szociáldemokrata központi pártlap, az *Arbeiter Zeitung*, amikor október másodikán o.h. szíglával, ami vélhetően Oskar Helmer a párt egyik meghatározó személyiségét, belügyi államtitkárt takarta, nagy cikkben tette közzé a párt álláspontjának is tekinthető véleményét. Ebben az önállósulási

²³ Stourzh 2005. 33–34. Nem érdektelen ebben az összefüggésben a M. M. Litvinov szovjet külügyi népbiztos-helyettes által 1943 folyamán vezetett bizottság Ausztria háború utáni állapotáról készített feljegyzése, amelyben Sopron nem szerepel. (V. ö. Stourzh 2005. 18–19.) A Litvinov bizottság egy másik, a magyar békeszerződéssel kapcsolatos elgondolásokról összeállított anyaga viszont kitért a Sopronra vonatkozó esetleges osztrák igényekre. Litvinov szerint ilyen igény felvetése esetén a szovjet álláspontot az egyik vagy másik félhez fűződő majdani viszonyoknak kell meghatározni. Lásd: Sub clausula. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből. Szerk. Gecsényi Lajos – Máthé Gábor. Budapest, 2008. 1039. 119. sz. dokumentum.

²⁴ Protokolle des Kabinettsrates 1999. 214.

²⁵ Tuma 1995. 46–47.

²⁶ Protokolle des Kabinettsrates 1999. 219.

²⁷ August 1968. 117.

folyamat méltatása mellett a cikkíró hosszan kitért Sopron kérdésére. Leszögezte, hogy a soproni népszavazás annak idején a magyar kormány példátlan terrorja alatt zajlott, és a lakosság valóságos hangulata akkor is, és azóta is Ausztria mellett van. „Sopron és Burgenland összetartoznak. Az egyesítés mind a városnak, mind a tartománynak nagy előnyökkel járna, de mindenekelőtt eltűnne egy igazságtalanság a világból. Azon a napon, melyen Burgenland ismét önálló tartomány lesz, jogos a Sopron bekebelezése iránti követelés.” – összegezte véleményét a cikkíró.²⁸ Az írás súlyát emelte, hogy kivonatosan a bécsi rádió is ismertette. Fontos jelzés volt a magyar külügyminisztérium számára Miskolczi Gyula egyetemi tanár, a bécsi Collegium Hungaricum igazgatójának információja, amikor október végén arról tájékoztatta Kertész István követet, a Békeelőkészítő Osztály vezetőjét, hogy az osztrák politikai pártok között – esetleg éppen magyarországi ösztönzésre – mozgalom indult a Magyarországgal szembeni területi igények felvetése ügyében. Igaz, Miskolczi azt is hangsúlyozta, hogy a komoly osztrák politikusok igyekeznek ezt mérsékelni és megakadályozni a nyilvánosság elé kerülését.²⁹

Ez volt az a pont, amely mellett már a budapesti külügyminisztérium sem mehetett el szó nélkül. Tóth Miklós a külügyminisztérium bécsi kiküldöttje úgy értékelte a cikk megjelentetését, hogy a központi szociáldemokrata pártlap aligha képviselhet más véleményt, mint a párt meghatározó személyisége, Renner kancellár. Ez viszont azt valószínűsíti, hogy a Renner kormány taktikai okokból „a soha nem beszélni, de mindig rá gondolni” elvet próbálja érvényesíteni egy csendes tudatos propaganda keretében.³⁰ Tóth Miklós helyzetértékelése – visszautalva a korábbi kormányzati véleményekre – aligha járhatott messze az igazságtól.

Ezt erősítette az is, hogy a Magyar Távirati Iroda bécsi tudósítóját – miután a külügyminisztérium sajtóirodáján érdeklődött – azonnal fogadta Renner kancellár, aki kijelentette: a cikk tendenciája távol áll az osztrák kormánytól. Ezzel nyilvánvalóvá vált az a kettős beszéd, amit a szocialisták szövetségi vezetői a következő egy esztendőben folytattak mind a pártban, mind a kormányban: a belpolitikában megőrizni burgenlandi pozícióikat és a majdani békeszerződésre gondolva lebegtetni a soproni kérdést, kifelé pedig a lehetőség szerint cáfolni a Magyarországgal szembeni határkiigazítási szándékokat. Két nap múltán Rudolf Seemann, a külügy politikai osztályának vezetője megerősítette a kormány elítélő véleményét, ámde kiutat hagyva hozzáfűzte: ő még nem látta a cikket.

Tóth jelentésére válaszul Budapest nem hivatalos formában utasította, hogy informálisan fejezze ki a magyar kormányzati szervek rosszallását és értetlenségét

²⁸ Arbeiter Zeitung 1945. október 2. (1) „Das Burgenland wieder selbständig”

²⁹ Magyar Országos Levéltár (=MOL) XIX-J-1-a KÜM Békeelőkészítő osztály iratai IV. 43. 103/res/Be/1946 Pro domo 1945. október 29.

³⁰ MOL XIX-J-1-k KÜM Admin. Ausztria 11/j A bécsi főkonzulátus jelentése 6/pol.1945

a burgenlandi kérdés ilyen értelmű tárgyalása miatt. Különösen annak fényében, hogy a demokratikus Ausztria politikailag és gazdaságilag a Magyarországgal történő szoros együttműködésben érdekelt. A magyar fél a visszafogottságát azzal kívánta jelezni, hogy nem kívánt a sajtóban reflektálni a támadásra.³¹ Viszont jelzés értékű volt, hogy ebben az időben a Békeelőkészítő Osztály külön dossziét nyitott Ausztria számára, melyben az osztrák külpolitikára vonatkozó jelentéseket, tanulmányokat kezdték el gyűjteni.³²

Erre rímelt a néppárti Karl Gruber külügyi államtitkárnak október 17-én tett nyilatkozata, melyben egyedül a dél-tiroli kérdés rendezésének fontosságát emelte ki, miközben hangsúlyozta a Csehszlovákiához, Jugoszláviához és Magyarországhoz fűződő normális politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok mielőbbi megteremtésének szükségességét.³³ Alig több mint egy hónappal később Leopold Figl kancellár a kormánynyilatkozat keretében beszélt a szomszédos államokkal, így Magyarországgal megteremtendő szoros kapcsolatokról. Miközben az igazságtalan határokat illetően ő is Dél-Tirolt említette, és a jugoszlávokkal szemben Karintia oszthatatlanságát hangsúlyozta.³⁴ A mindennapok diplomáciájában ez az irányvonal érvényesült, így nem volt véletlen, hogy Rudolf Seemann osztrák diplomata 1946 januári budapesti látogatása során egyik fél részéről sem került szóba a soproni kérdés.³⁵

Míndez azonban nem változtatott a burgenlandi politikusok elszántságán. Egy hónapi csendesség után a Zimmermann által irányított kampány ismét felpörgette az osztrák sajtó szinte teljes körét, Vorarlbergtől Linzen át Bécsig. A szövetségi kormány hivatalos lapja, a *Wiener Zeitung* és a *Neues Österreich* december 12-én azonos címmel („Demokratie im Burgenland”) publikált cikkeikben a tartomány demokratikus fejlődésének zálogaként a soproni népszavazás revízióját jelölték meg.³⁶ A *Vorarl-berger Volksblatt* december 27-én beszámolt arról, hogy valószínűen nem hivatalos határkiigazítási igényt jelentenek be Sopronnal kapcsolatban.³⁷ Január 2-án a *Linzer Tagblatt* és az

³¹ Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1945–1956. Vál. és szerk. Gecsényi Lajos. Budapest, 2007. (= Iratok Magyarország és Ausztria 1945–1956, 2007.) 56–57. 7. számú dokumentum. 1945. október 4.; MOL XIX-J-1-k KÜM Admin. Ausztria 11/j a Külügyminisztérium október 9-én kelt válasza Tóth Miklós jelentésére.

³² 1946. márciusában készült el például Komjáti Miklós egyetemi magántanár 25 oldalas tanulmánya „A nyugat-magyarországi kérdés története” címmel. MOL XIX-J-1-a KÜM Békeelőkészítő osztály iratai IV. 43. 585/Bé/1946

³³ Csáky, Eva-Marie: *Der Weg zu Freiheit und Neutralität. Dokumentation zur österreichischen Außenpolitik 1945–1955.* Wien, 1980. (Csáky 1980.) 54. 17. számú dokumentum: *Wiener Zeitung* 1945. október 18.

³⁴ Csáky 1980. 60. 23. számú dokumentum: 1945. december 21.

³⁵ V.ö. *Fiesinger, Klaus*: *Ballhausplatz-Diplomatie 1945–1949. Reetablierung der Nachbarschaftsbeziehungen und Reorganisation des Auswärtigen Dienstes als Formen außenpolitischer Reemanzipation Österreichs.* München, 1992.

³⁶ MOL XIX-J-1-k KÜM Admin. Ausztria 11/j A bécsi főkonzulátus jelentése 1945. december 20.

³⁷ U.o. A bécsi főkonzulátus jelentése 1945. január 15. 176/1946. Pol. és Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár, 274. fond 10/44. 6. e. Vélhetően a Magyar Távirati Iroda bécsi tudósítójának összeállítására a soproni kérdésről. 1946. május 31.

Oberösterreichische Nachrichten tettek közzé hosszabb írásokat, melyekben síkra szálltak a visszacsatolásért.³⁸ Ekkor Kriváchy Ödön magyar megbízott már hivatalosan tiltakozott a külügyben, felhívta a figyelmet arra, hogy a cikkek nem szolgálják magyar–osztrák jó viszony, a két nép közötti barátság fejlődését. Külön is kiemelte, hogy a német kitelepítés nem a magyar kormány döntésén alapszik, azt a potsdami értekezlet határozatai rendelték el. Azt azonban hiába kérte, hogy a minisztérium hivatalos közleményben fejtse ki álláspontját Burgenland kérdésében, ezt Bischoff nagykövet csupán kilátásba helyezte, mondván a cikkek éles ellentétben állnak a kormány álláspontjával.³⁹

A szövetségi kormány cinkos hallgatása így újabb alkalmakat teremtett Kismartonban a soproni kérdés felszínén tartására. A közhangulat alól a tartományfőnökké választott néppárti Lorenz (Lovre) Karall sem vonhatta ki magát, amikor január 4-én a tartománygyűlésben mondott beszédében, Burgenland közlekedési helyzetről szólva, viharos tetszésnyilvánítás közepette, megemlítette a soproni terület „természetellenes beszögelését” és jelezte, hogy továbbra is napirenden tartják az ügyet.⁴⁰ Figyelemre méltó volt, hogy a bécsi rádió által ismertetett beszédre ekkor már nem csupán a magyar diplomácia reagált. A Szociáldemokrata Párt községi szervezete január 6-án nyilvános taggyűlésén határozatot fogadott el Sopronról. Hangsúlyozván, hogy elutasítják az irredentizmust, de „a Sopront fenyegető veszélyt a magyar kormánynak és minden illetékes tényezőnek leggondosabb figyelmébe ajánlják. ...Sopronnak magyarnak kell maradnia!”⁴¹ A tiltakozást azonban más szervezetek láthatóan nem követték és hallgatott a hazai sajtó is. Minden jel arra utalt, hogy a magyar kormány és a kormányzásban résztvevő koalíciós pártok vezetőinek többsége az Ausztriával kialakítandó együttműködés híveként kerülni kívánják a konfliktusokat. Ezt erősítette meg, hogy id. Antall József újjáépítési miniszternek az egyik áprilisi kormányülésen egy esetleges burgenlandi revízióról mondott szavai visszhang nélkül maradtak.⁴² Hasonlóképpen tették irattárba a Magyar Történettudományi Intézetnek a Sopron–községi vasútvonal visszacsatolására vonatkozó javaslatát, azzal az indokkal, hogy az súlyosan sérti Ausztria érdekeit, így nem célszerű felvetni.⁴³

³⁸ U.o. Az amerikai megszálló hatóságok által alapított, a Néppárthoz közel álló *Oberösterreichische Nachrichten* „Volk zwischen Grenzen” c. cikkében összekapcsolta a soproni kérdést a német lakosság várható kitelepítésével. A különösen kemény hangú írás felszólította a szövetségi kormányt, hogy szerezzen érvényt a saint-germaini békeszerződésnek, vagy legyen gondja a népszavazási döntés revíziójára. A cikkíró szerint, ha elúzik a német lakosságot, akkor adják vele a földet is, amin él.

³⁹ MOL XIX-J-1-k KüM Admin. Ausztria 11/j A bécsi főkonzulátus jelentése 176/1946. Pol. 1946. január 15.

⁴⁰ Idézi: Tuma 1995. 62. A horvát nemzetiségű Karall Oroszvárott járt elemi iskolába, Pozsonyban érettségizett, Budapesten szerzett jogi diplomát. 1929-ben lett először tagja a tartományi kormánynak.

⁴¹ MOL XIX-J-1-k KüM Admin. 11/j 248/1946.pol. 1946. január 16.

⁴² Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. február 5.–november 15. Szerk. Szűcs László. Budapest, 2003. 470. Korábban tévesen értékeltem Antall József felszólalását: abban éppen az Ausztriával kapcsolatos területi követelések kormányzati szintű megfogalmazását véltem felfedezni.

⁴³ MOL XIX-J-1-a KüM Békeelőkészítő osztály iratai IV. 43. 1659/Bé/1946 Pro domo 1946. július 9.

Február-május folyamán az osztrák diplomácia számára mind nyilvánvalóbbá vált, hogy Dél-Tirol visszaszerzésére nincs remény és a nagyhatalmak semmiféle határkiigazításról nem akarnak hallani. A szövetséges hatalmak külügyminiszteri tanácsa párizsi megbeszéléseinek előrehaladásával ezek az információk bizonyossággá váltak. Karl Gruber már március első napjaiban javasolta Figl kancellárnak, hogy közöljék a burgenlandiakkal: nincs lehetőség a kelet-burgenlandi kérdésben eredményt elérni.⁴⁴ A köztársasági elnökké választott Karl Renner a budapesti *Haladás* c. lapnak adott interjújában áprilisban kijelentette, hogy Sopronra nem tartanak igényt.⁴⁵ Ettől függetlenül a burgenlandi politikusok minden esetre elérkezettnek látták az időt, hogy fokozzák akcióikat Sopron ügyében, és több szálon is megkíséreljenek haladást elérni.

Miközben a propagandát változatlanul irányító Fritz Zimmermann a francia megszálló hatóságok képviselőivel kezdeményezett megbeszéléseket,⁴⁶ Ludwig Leser – talán Renner kancellár előző évi javaslatára alapozva, de akár a központi kormányzerveknek a „magánutat” ajánló biztatására⁴⁷ is hallgatva – magyarországi bázist próbált kiépíteni egy újabb népszavazás kierőszakolására.⁴⁸ Ehhez kitűnő hátteret adott a soproni német lakosságnak a tavasz folyamán végbement tömeges – és a várost tekintve, különösen súlyosan igazságtalan – kitelepítése okozta feszült hangulat.⁴⁹ Barátjának, Richard Berczellernek így írt erről: „Ha megoldódik a soproni kérdés, ahogyan én remélem, az egész helyzet megváltozik. Gyakran vagyok Sopronban, voltam Budapesten is és kapcsolatban állok az ottani barátainkkal.”⁵⁰ A *Burgenländische Freiheit* c. szocialista pártlap június elején homályosan utalt egy kiterjedt soproni mozgalomra, ami a

⁴⁴ Tuma 1995. 84.

⁴⁵ Haladás 1946. április 20. (3) Karl Renner nyilatkozata.

⁴⁶ Österreichisches Staatsarchiv (=ÖStA) Archiv der Republik (=AdR) Bundeskanzleramt/Auswärtige Angelegenheiten (=BKA/AA) Pol. II. 1946 Ungarn 9 GZ 110.054. Clemens Wildner tanácsos feljegyzése, 1946. március 23. Zimmermann úgy tájékoztatta a bécsi belügy sajtóreferensét, hogy a francia megszálló hatóságok (Béthouart tábornok nevében) érdeklődnek a magyar ügyek iránt és adott esetben szimpátiával néznék Sopron átadását. Tuma szerint (Tuma 1995. 84.) Zimmermann hibázott, amikor a központi kormány tudta nélkül tárgyalt, arról nem is szólva, a francia hatóságok képviselője Monicault ezredes Gruber külügyminiszternek cáfolta a támogatási szándékot.

⁴⁷ ÖStA AdR BKA/AA Pol. II. 1946 Ungarn 9 GZ 110.054 Wildner március 30-án feljegyezte, hogy mindkét kormánypárttal megvitatták „Ost-Burgenland” kérdését és megállapították, hogy nincs lehetőség a téma hivatalos kezelésére, ezért „magán utakra” kell hagyni a problémát. Renate Tuma többször idézett művében maga is megjegyzi, Renner 1945 augusztusi véleményére utalva, hogy lehetett némi igazság a magyar vádakban. (Tuma 1995. 91.)

⁴⁸ Az Ausztriában állomásozó szovjet hadseregcsoport parancsnoka, Kuraszov vezérezredes és politikai tanácsadója Ausztria politikai helyzetéről és a szovjet politika feladatairól 1946. június 5-én készített jelentésében a Sopronnal és Csehszlovákiával kapcsolatos területi követeléseket az amerikai és a brit titkosszolgálatok „aknamunkájának” tulajdonították, azzal az indoklással, hogy ily módon akarják megnehezíteni Ausztria és a szomszédos országok kapcsolatának rendezését. Lásd: *Die Rote Armee in Österreich. Sowjetische Besatzung 1945–1955.* Hg.: Stefan Karner – Barbara Stelzl-Marx – Alexander Tschubarjan. Oldenbourg, 2005. 691. No. 148.

⁴⁹ V.ö. *Krisch András*: Kitelepítés a „leghűségesebb” városból. In: *Ausztria a 20. században. Az „életképtelen” államtól a „boldogok szigetéig”.* Szerk. Németh István – Fiziker Róbert. Budapest, 2011, 439.

⁵⁰ Idézi: Tuma 1995. 91.

határterületek átcsatolását tűzte ki célul.⁵¹ A történész Fred Sinowatz, Ausztria későbbi szocialista kancellárja, fél évszázaddal később írt szavai még jobban megerősítik ezt. „Leser, aki a város mint Nyugat-Magyarország gazdasági és szellemi központjának elvesztését sohasem tudta feldolgozni, ezekben a hetekben semmit sem hagyott ki, hogy erre a követelésre felhívja a figyelmet. Részben illegálisan felvette a kapcsolatot magyar személyekkel és politikai indokokat szállított a Sopronra vonatkozó igényekhez. Ebben ki akarta használni azt a körülményt, hogy a Dél-Tirol körüli törekvések meghiúsultak.”⁵²

Azt, hogy ezek a próbálkozások valóban komoly visszhangra találtak-e Sopronban, vagy csak ürügyül szolgáltak a magyar politikai rendőrségnek a visszavágásra, a kitelepítés nyomán kialakult elkeseredés kordában tartására, források hiányában nem tudhatjuk. Ami a sajtó tudósításai alapján május első hetében ismertté vált, az a valós és valótlan információk, rémhírek keveréke. A Nemzeti Parasztpárt lapja, a *Szabad Szó* és a *Magyar Nemzet* május 7-én, az *Új Sopron* című kommunista lap pedig május 9-én jelentették, hogy a vidéki rendőrfőkapitányság politikai rendészeti osztálya felgöngyöltette a „soproni nációk terrorszervezetét”, amely kapcsolatot tartott az ausztriai „fasisztákkal” és célul tűzte ki Sopron és környéke Magyarországtól történő elszakítását. A szervezetet az utóbbi lap szerint Jäger Ernő soproni vendéglős fogta össze, aki kapcsolatban állt a burgenlandi tartományi kormánnyal, egy Wessely nevű tanácsossal (Alois Wessely szocialista képviselő valóban tagja volt a tartományi kormánynak), továbbá egy Gruber nevű személlyel és Pfeiffer János kismartoni lakossal. Bécs, Kismarton és Sopron között futárok tartották a kapcsolatot. Azt híresztelték, hogy népszavazás lesz ismét és erről szóló röpcédulákat a határ közeli Klingebach/Kelénpatakon tárolták. Mindezen felül zavargásokat készítettek elő a vidéken, rohamcsapatokat szerveztek, és nemzetközi beavatkozással fenyegetőztek.⁵³ Tény viszont, hogy Ludwig Leser neve egyik lapban sem bukkant fel. A győri törvényszéki fogház nyilvántartása szerint Jäger Ernőt „felségértés elkövetésére létrejött szövetség” büntette miatt április 28-án, Jäger Mihályt és Pfeiffer Jánost május 23-án vették őrizetbe.⁵⁴ A burgenlandi tartományi kormány három héttel később, amikor a soproni kérdés már az osztrák parlamentben is terítékre került, mindenesetre szükségesnek tartotta, hogy hivatalos nyilatkozatban cáfolja a vádakát és visszautasítsa a gyanúsításokat. Nem hallgatva el, hogy mindenkor támogatta a néprajzilag és történelmileg

⁵¹ Burgenländische Freiheit 1946. június 8. (1) Die Erklärungen des stellvertretenden Ministerpräsidenten Rakosi zur Ödenburger Frage.

⁵² Sinowatz 1989. 127.

⁵³ Szabad Szó 1946. május 7. (2) Ausztriához akarták csatolni Sopront a hazaáruló nációk. Magyar Nemzet 1946. május 7. (5) Rendőrségi hírek. Új Sopron 1946. május 9. (3) A soproni politikai rendőrség hazaáruló szervezetet leplezett le.

⁵⁴ Győri megyei börtön irattára. A Győri törvényszéki fogház törzskönyve. 1946. Köszönöm *Néma Sándor* kollégám segítségét az adatok feltárásában.

összefüggő magyar határvidék – „demokratikus módon” – Burgenlanddal történő egyesítését.⁵⁵ A minden bizonnyal a kitelepítés befejezésére és az ismét felerősödő osztrák kampány idejére időzített rendőrségi fellépést hónapokon át hallgatás követte, mígnem a soproni lapok október első napjaiban beszámoltak arról, hogy a Győri Népbíróság Jäger Ernőt és Pfeiffer Jánost hazaárulás vádjával 6-6 évi börtönre ítélte, két társukat, Jäger Mihályt és Bayer Mihályt felmentette. A győri börtön törzskönyvében feljegyzett ítéletek szerint azonban Jäger Ernőt népellenes büntett miatt egy évi börtönre, Pfeiffert viszont vélhetően egy másik ügyben, 1947-ben, háborús büntett miatt valóban hat évi börtönre ítélték.⁵⁶

A „soproni összeesküvés” felszámolását követően Lesernek nem maradt más lehetősége, mint hogy ismételten a hivatalos fórumokat használja fel a kérdés napirendre tűzésére. A szociáldemokraták május 19-én tartott tartományi konferenciáján a küldöttek hangos helyeslése mellett élesen támadta a Horthy-rendszert, fasiszta puccsnak bélyegezte a soproni népszavazást és követelte a probléma beemelését a szövetségi kormány külpolitikai programjába. Bírálta a kitelepítést, kijelentette, hogy a németek helyére érkező telepések átjárnak Ausztriába rabolni. Fontos eleme volt a beszédének, hogy különbséget tett Dél-Tirol (amit a békeszerződés Olaszországnak ítélt) és Sopron között (amit a békeszerződés Ausztriának adott). Vélhetően ezzel adva tippeket a külpolitikai próbálkozásoknak.⁵⁷ Álláspontját a szövetségi pártelnökség is támogatta,⁵⁸ ami oda vezetett, hogy május 22-én a parlament költségvetési vitájában, amikor Ernst Fischer kommunista képviselő más határkérdések sorában szóba hozta a Magyarországgal szembeni határmódosítást, a burgenlandi szocialista Paul Rosenberger Sopron ügyét állította beszéde középpontjába. Hangsúlyozta, hogy Burgenland soha nem mondhat le Sopronról és környékéről, a demokratikus magyar kormány pedig nem mondhat nemet egy fasiszta rendszer (azaz a Horthy rendszer) által elkövetett jogtalanság jóvátételére.⁵⁹ Kérte, hogy a kormány vegye programjába a soproni kérdést és hívja fel rá folyamatosan a világ közvéleményének figyelmét. Fischer fontosnak tartotta azt is nyomatékosan kiemelni, hogy Magyarországnak demokratikus kormánya van és a problémákat

⁵⁵ <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a/100989.htm> A Magyar Távirati Iroda jelentése. Bécs, 1946. május 29.

⁵⁶ Új Sopron 1946. október 3. (2) Csütörtökön hirdetnek ítéletet... Soproni Újság 1946. október 3. (1) Továbbá ld. 48. sz. jegyzetet. Csupán érdekesség, hogy 1954-ben a magyar állambiztonság egyik ügynöke azt jelentette, hogy Bécsben találkozott Jäger Ernővel, akinek ekkor a Westbahnstrassen vendéglője volt. Jäger az elbeszélés szerint korábban katonatiszt volt, ő szervezte 1945 után az ún. bundista mozgalmat, melynek a célja Sopron és környékének Ausztriához történő csatolása volt. A börtönből megszökött és Bécsbe menekült. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 3.2.1. Bt-321. 41.

⁵⁷ Burgenländische Freiheit 1946. május 25. (2) Die Ödenburger Frage.

⁵⁸ Tuma 1995. 88.

⁵⁹ Az első világháború után Magyarországon létrejött politikai berendezkedés visszatérően „ellenforradalmiként”, „fasisztaként” minősítése egyfelől megfelelt a szociáldemokrácia értékelésének, másfelől egybe vágott azzal az állásponttal, melyet Renner kancellár is képviselt: Ausztria a fasiszta Németország ártatlan áldozata. Azé a Német Birodalomé, melynek Magyarország az utolsó szövetségese volt. Vö.: *Lendvai, Paul: Az osztrák titok. 50 év a hatalom kulisszái mögött.* Budapest, 2007. 33–34.

csakis tárgyalások keretében lehet megoldani, egy osztrák oldalról kezdeményezett szélsőséges agitáció pedig hosszú időre megrontaná a két ország viszonyát, noha Ausztria gazdaságilag rá van utalva a magyarokra. A koalíciós pártok eltérő véleményét jól mutatta, hogy az Osztrák Néppárt nevében felszólaló Anton Frisch miközben nem hallgatta el a keleti határral kapcsolatos igényeket, nem ejtette ki Sopron nevét. Élesen bírálta viszont a magyarországi német kitelepítés embertelenségét, igaz ezenközben mélyen lenézően beszélt a kitelepítettekről.⁶⁰

A parlamenti vita alapján aligha lehetett kételkedni, hogy a szocialisták megkísérelték, legalább is átmenetileg, Sopron ügyét Dél-Tirol mellett Ausztria második külpolitikai céljává feljátszani. Talán éppen abban bizakodva, hogy Dél-Tirol elvesztését kompenzálhatják a város megszerzésével. Julius Deutsch a szocialisták külpolitikai szakértője egy nappal a parlamenti vita előtt Ernst Lamberger párizsi osztrák követhoz írt levelében egyértelműen erre utalt: „Mint tudod, minden más területi követelésünket elutasították. Nem lépünk sem Berchtesgadenért sem Feldsbergért és Gmundért, melyeket Csehszlovákia vett el. Annál jogosabbnak tűnik, hogy Sopront követeljük.”⁶¹ A *Burgenländische Freiheit*, a burgenlandi szocialista pártlap nap mint nap vezető cikkekben foglalkozott Sopron kérdésével. A kitelepítések fényében a nemzetiségi érvek helyett a hangsúly mindinkább Bécs gazdasági háttere megerősítésének szükségességére tolódott. Manfred Rauchensteiner történész, a korszak kitűnő ismerője egyenest „a kétségbe esés reakciójának” (*Verzweiflungsaktion*) nevezi ezt lépést, miután Sopron esetében sem látszott a legcsekélyebb esély sem.⁶² A politikai pártok viszont kétségbe esve keresték a fogódzót, miután Dél-Tirol elvesztése tényévé vált, miközben ez volt az új Ausztria első víziója.

Talán éppen e körülmények ösztönözték a szövetségi kormányt arra, hogy maga is tovább lebegtesse az egyértelmű állásfoglalást. Heinrich Wildner külügyi főtitkár azzal hárította el Bartók László tanácsos észrevételeit, hogy a parlamenti vitánál nem volt jelen a külügyminiszter, így nem szükséges véleményt nyilvánítaniuk, de hozzá fűzte azt is, hogy az osztrák közvéleményt irritálja Sopron ügye. Ennek dokumentálására névrokona, Clemens Wildner politikai igazgató közölte, hogy tömegesen érkeznek a Sopronra vonatkozó memorandumok, bár ezeket Gruber külügyminiszter utasítására irattárba helyezik.⁶³ Május utolsó napjaiban még szóba került, hogy a kormány hivatalosan

⁶⁰ www.parlament.gv.at/PAKT/STPROT Stenographisches Protokoll 16. Sitzung des Nationalrates 1946. május 22. 250. és 17. Sitzung des Nationalrates 1946. május 23. 261–263. (A letöltés ideje 2012. január 5.) Frisch azt mondta, hogy a menekült parasztok és soproni polgárok „a maguk keleti módján (in ihrer orientalischen Weise), letérdelve, feltartott kezekkel könyörögnek” segítségért.

⁶¹ Idézi Rauchensteiner 1985. 81.

⁶² Uo.

⁶³ MOL XIX-J-1-k Küm Admin. Ausztria 11/j 1280/1946 pol. A Bécsi főkonzulátus jelentése 1946. május 31. és ÖStA AdR BKA/AA 1946 Ungarn 9 GZ 110.054.

a napirendjére tűzheti a Sopronra vonatkozó igényeket annak a függvényében, hogy a Párizsban tárgyaló Gruber külügyminiszter milyen információkat szerez a szövetséges hatalmak külügyminisztereitől.

A nyílt magyarországi válasz azonban ebben a helyzetben nem várható magára. Rákosi Máttyás a Magyar Kommunista Párt főtitkára, miniszterelnök-helyettes május 26-án Kaposváron mondott beszédében a leghatározottabban visszautasította az osztrák követeléseket. Különösen rájátszott a kitelepítés következményeire, amikor hangsúlyozta, hogy Sopronban és környékén már alig van német lakosság. Így a nemzetiségi szempont nem lehet többé hivatkozási alap. Mind a központi, mind a helyi sajtó bő terjedelemben ismertette a beszédet.⁶⁴ Kossa István a Szaktanács főtitkára néhány nappal később Sopronban mindezt még harcias felhanggal tetézte, amikor kijelentette „...vérrel és vassal is megvédjük Sopront!”⁶⁵ Rákosi szavaira válaszul a szocialista *Burgenländische Freiheit* ingerülten reagált, ismételten összekötve a kitelepítés kérdését Sopron követelésével. A lap azzal érvelt, hogy a soproni lakosság nem német, hanem osztrák, tehát a potsdami határozatok nem is vonatkoztak rájuk és számon kérte a magyar politikusokon a soproni kérdés „barátságos és demokratikus” megoldását.⁶⁶

Természetesen a diplomácia sem mehetett el szó nélkül a történetek mellett. Manfred Falser tanácsos, Ausztria budapesti képviselője már május 27-én jelentette Bécsbe, hogy Bolgár Elek, a külügyminisztérium főtitkára szóba hozta a sajtó támadásait és nem utolsó sorban a parlamentben elhangzott hozzászólásokat. Bolgár kijelentette, hogy az osztrák határkövetelések aggodalommal töltik el a magyar pártokat, és nincs egyetlen olyan politikai erő, amely hajlandó volna erről a témáról tárgyalni. Kívánatosnak tartotta, hogy a nyilvánosság előtt kerüljék a témát, mert az csak a kapcsolatok javítása ellen munkálkodó erőket segíti.⁶⁷

Az *Új Sopron* című kommunista lap ugyanakkor hirtelen elővette a burgenlandi magyar kisebbséget ért sérelmeket és időszerűnek tartotta a germánosító törekvésekkel szembeni határozott fellépést.⁶⁸ Minden bizonnyal találó volt Falser tanácsos véleménye, amikor hangsúlyozta, hogy Fischer és Rosenberger felszólalásai ajándékként jöttek a magyar kommunistáknak, akik

⁶⁴ Szabad Nép 1946. május 28. (2) Rákosi kaposvári beszédéből: Sopron magyar marad! A lap nem emelte ki a hírt. Új Sopron 1946. május 28. (1) *Pajzs István*: Sopron magyar marad. Soproni Újság 1946. május 29. (1) *Rákosi Máttyás*: Sopron magyar marad. Új Sopron 1946. május 29. (1) *Rákosi Máttyás*: Sopron és környéke örökké magyar birtok marad. Újabb részletek Rákosi elvtárs kaposvári beszédéből.

⁶⁵ Új Sopron 1946. június 4. (1–2.) 30.000 munkás és paraszt Sopron magyarságáért.

⁶⁶ *Burgenländische Freiheit* 1946. június 8. (1) Die Erklärungen des stellvertretenden Ministerpräsidenten Rákosi zur Ödenburger Frage

⁶⁷ *Iratok Magyarország és Ausztria 1945–1956*, 2007. 111–112. 25. sz. dokumentum. Manfred Falser tanácsos jelentése. 1946. május 27.

⁶⁸ Új Sopron 1946. május 29. (3) A burgenlandi magyarságot elnyeléssel fenyegeti a pángermán tenger.

először hallathatták hangjukat a haza megmentőinek szerepében.⁶⁹ Ezt csak megerősítette az *Új Sopron*nak az „összeesküvésű ügyről” írott cikkébe beépített mondat: „A szervezkedés adatai rávilágítanak arra, milyen nemzetmentő politikát képviseltek azok a demokratikus gondolkodású szervezetek, elsősorban a Magyar Kommunista Párt, amelyek követelték a kitelepítés sürgős végrehajtását.”⁷⁰

Az osztrák kormány realitás-érzéke azonban végül is határt szabott a propagandának, különösen azt követően, hogy Gruber külügyminiszternek a szövetséges külügyminiszterek Párizsban ismételten értésére adták: nem lehet szó határkiigazításokról. Ennek alapján nyilatkozta Gruber június elején Londonban, amikor egyértelművé tette: Ausztriának nincs területi követelése Magyarországgal szemben. Kijelentését a soproni újságok címlapon közölték.⁷¹ Újból Sinowatz megállapítását idézzük 1989-ből: „Leser tévesen becsülte fel Ausztria pozícióit a szövetségesek háború utáni Európájában. Magyarország ekkor már, mint egy jövődől népi demokrácia jött számításba a szovjeteknél és nem mint a fél-fasiszta rendszer utóda. Bécsben sem vették komolyan Leser jó szándékú fáradozását. Egészen más gondok foglalták le a külpolitikát.”⁷²

A történet itt akár véget is érhetne, ám a burgenlandi propaganda akciók még koránt sem értek véget. Nyilván ennek volt tulajdonítható, hogy július közepén több vidéki lap közölte a magyarországi német honfoglalók segélybizottságának az ENSZ-hez intézett táviratát, melyben a világszervezet segítségét kérték. Ezt azzal indokolták, hogy a soproni és környéki németek kitelepítése valójában érvénytelenítette az 1921-es velencei egyezményt és így a békeszerződések rendelkezései léptek életbe, Sopron tehát Ausztriáé.⁷³

Ezzel szemben Karl Gruber és Nagy Ferenc miniszterelnök, illetve Gyöngyösi János külügyminiszter párizsi találkozásán szeptember elején a kapcsolatok javítása kapott nyomatékos hangsúlyt.⁷⁴

Noha Ludwig Leser 1946. október végén bekövetkezett hirtelen halálát követően és a béketárgyalásokról szóló hírek fényében a burgenlandi akciók végül is ellaposodtak,⁷⁵ az esztendő végén még sor került egy nagy fellángolásra. Erre kitűnő alkalmat szolgáltatott Burgenland fennállásának 25. évfordulója 1946. október–novemberében, amihez némi nagyvonalúsággal Nagy Károly császárnak

⁶⁹ ÖStA AdR BKA/AA 1946 Ungarn 9 GZ 110.054 (111.666) Manfred Falser tanácsos jelentése 1946. június 11.

⁷⁰ Új Sopron 1946. május 9. (3) A soproni politikai rendőrség hazaáruló szervezetet leplezett le

⁷¹ Soproni Újság 1946. június 6. (1) és Új Sopron 1946. június 7. A bécsi főkonzulátus június 15-én küldött jelentést Gruber londoni nyilatkozatáról. MOL XIX-J-1-k KüM Admin. Ausztria 11/j 1499/1946

⁷² Sinowatz 1989. 127–128.

⁷³ MOL XIX-J-1-a IV. 42. KüM Békeelőkészítő osztály iratai 166–167. 1842/Bé/1946 Bartók László tanácsos jelentése 1946. július 12. 45/1946 Pol.

⁷⁴ Uo. 353–356. Bartók László tanácsos jelentése. 1946. szeptember 12. 106/1946. Pol.

⁷⁵ Sinowatz szerint Leser halálát követően a szocialista pártelnökség csupán egyetlen alkalommal foglalkozott a soproni kérdéssel. Sinowatz 1989. 130.

az avarok feletti 1150 évvel korábbi győzel-mére, az Ostmark megalapítására történő emlékeztést és Ausztria, Ostarichi első említésének 950. évfordulóját társították.⁷⁶ A tartományi szocialista pártlapnak a demokrá-ciaról írott eszmefuttatásában a soproni kérdés megoldását az újságíró az európai konszolidáció előfeltételének nevezte és ennek fényében ismét az ENSZ vagy egy döntőbíró-ság beavatkozását sürgette.⁷⁷ A jubileum alkalmából tartott rádió előadásban a néppárti Lorenz Karall tartományfőnök ismét alig maradt el ettől, amikor a Franz Zimmermann által konstruált ezer éves történeti érvek megismétlésével igény-jelzéseit kiterjesztette a Rábáig terjedő „Kelet-Burgenland” területére. Azzal is érvelvén, hogy ez a vidék gazdasági és kulturális téren a legszorosabban kötődik Bécshez.⁷⁸

Azt azonban, hogy mennyire megváltozott a Kismartonból érkező üzenetek bécsi értékelése, mi sem mutatta jobban, mint a jubileum alkalmából küldött miniszteri köszöntések, vagy Adolf Schärf alkancellár az 1946 decemberi szocialista pártnapon mondott visszafogott beszéde.⁷⁹ Ez végképp azt jelentette, hogy a szövetségi kormány – nem utolsó sorban az Ausztriával szemben támasztott csehszlovák és jugoszláv területi igényektől is szorongatva – most már nyilvánvalóvá tette: nem tolerálja tovább, még csendesesen sem a burgenlandi igényeket, és Sopront visszaulja az álmok világába. Oda, ahonnan már csak a tíz évenként ismétlődő jubileumi ünnepek egy-egy szónoka vette elő, mindaddig, míg a régi burgenlandi elit végképpen ki nem cserélő-dött.⁸⁰

Befejezésül joggal tehetjük fel a kérdést: mennyiben befolyásolta a két ország közötti háború utáni kapcsolatépítést a hosszan tartó burgenlandi akció és a szövetségi kormány taktikai időhúzása? Egyes osztrák történészek úgy vélik Ausztria és a szomszédos országok kapcsolatáról írott munkáikban, hogy a soproni kérdés 1945/1946 folyamán, több mint egy esztendeig beárnyékolta Bécs és Budapest viszonyát.⁸¹ Ha azonban a maga helyén értékeljük a helyi propagandát és annak visszhangját, megnézzük az osztrák külpolitika

⁷⁶ Burgenländische Freiheit 1946. október 27. (1–3.) 950 Jahre Österreich und 25 Jahre Burgenland és Ein dreifaches Jubiläum von Fritz Zimmermann.

⁷⁷ Burgenländische Freiheit 1946. november 24. (2) Oedenburg und die Demokratie

⁷⁸ Burgenländische Freiheit 1946. december 8. (3) Burgenland im Radio.

⁷⁹ Burgenländische Freiheit 1946. december 8. (1) Unser Landesparteitag.

⁸⁰ Adolf Schärf alkancellár, szocialista pártelnök 1951 októberében még Sopron, mint Burgenland természetes fővárosának fájdalmas elvesztéséről beszélt. Theodor Körner köztársági elnök ezzel szemben meg sem említette Sopront. Burgenländische Freiheit 1951. október 7. (1) Tíz esztendővel később Fred Sinowatz, akkor a tartományi kormány tagja, reális módon elemezte Burgenland létrejöttének körülményeit és visszaulva 1919-re Sopront a tartomány „várható” fővárosaként aposztrofálta. Burgenländische Freiheit 1961. október 14. (2) Das Ringen um ein österreichisches Burgenland. Az évforduló alkalmából készített nagy tartományi kiállítás bevezetője viszont még mindig a régi panelek mentén támada a soproni népszavazást és kesergett a város elvesztésén. (V.ö. Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1956–1964 Szerk. Gecsényi Lajos Budapest, 2000. 204. 54. számú dokumentum. Sebes István követ jelentése. 1961. október 16.)

⁸¹ Ilyen értelemben foglalkoznak a kérdéssel a háború utáni osztrák szomszéd-sági kapcsolatok monográfusai Renate Tuma és Klaus Fiesinger többször idézett munkáikban.

célkitűzéseit, a magyar diplomácia és a sajtó állásfoglalásait, aligha mondhatunk mást: a burgenlandi szocialisták nosztalgiából táplálkozó revizio-nizmusa nem befolyásolta érdemben a számos valós problémával birkózó magyar-osztrák együttműködési próbálkozást.⁸² Talán az sem véletlen, hogy Gerald Stourzh idézet alapmunkájában, vagy az osztrák külpolitikáról Michael Gehler által írt nagy ívű összefoglalóban a soproni kérdés nem került említésre.⁸³

FIZIKER RÓBERT

„A múltat végképp
eltörölni...”?
Magyar–osztrák állam-,
kormányfői
és külügyminiszteri találkozók
Sopronban és környékén
(1970–1989)

Szüleimnek

⁸² V.ö. Iratok.... 1945–1956 i. m. 19–21.

⁸³ Michael Gehler: Österreichs Außenpolitik der Zweiten Republik. Von der alliierten Besetzung bis zum Europa des 21. Jahrhunderts Bd. 1. Innsbruck – Wien – Bozen, 2005. 27–43.